

СКРИНИК Мирослава Віталіївна,
 доктор філософії в галузі 081 Право
 старший викладач кафедри
 цивільно-правових дисциплін
 навчально-наукового інституту
 права та психології
 Національна академія внутрішніх справ,
 м. Київ

ІСНУВАННЯ РЕАЛЬНОЇ ЗАГРОЗИ ЯК УМОВА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ

Один із видів зобов'язань з відшкодування шкоди (спеціальних деліктів) закріплений ст. 1161 ЦК України, і передбачає відшкодування шкоди особі, яка без відповідних повноважень рятувала життя і здоров'я фізичної особи від реальної для неї загрози або ж майно фізичної чи юридичної особи. Сама норма закону вказує на уже існуючий суб'єктний склад зобов'язання – маємо класичне поєднання кредитора і боржника, де кредитором виступає особа, яка набула права вимоги, у зв'язку із завданням їй шкоди каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, а боржником виступає не особа, чиє життя/здоров'я рятувалось, а – держава; при рятуванні майна – власник цього майна. Такий розподіл учасників деліктного правовідношення законодавцем обумовлено наперед, як і заздалегідь обумовлено умови, наявність яких дозволяє ставити питання про можливість і необхідність відшкодування шкоди. В цьому власне і полягає одна із особливостей 289-го виду зобов'язання.

Досліджуючи питання відповідальності у зобов'язанні з рятування життя та здоров'я фізичної особи, І. І. Голубенко, умовами їх виникнення називає: наявність реальної (а не уявної, такої, про яку виникло помилкове враження в того, хто здійснював рятувальні дії) загрози для здоров'я та життя фізичної особи; відсутність у рятувальника відповідних повноважень та обов'язків вчиняти рятувальні щодо життя та здоров'я іншої фізичної особи дії; спрямованість дій саме на рятування здоров'я та життя іншої фізичної особи; виникнення в рятувальника шкоди внаслідок вчинення ним рятувальних дій щодо здоров'я та життя фізичної особи. Якщо рятувальні дії мали місце, але рятувальник при цьому не зазнав шкоди, то зобов'язання не виникають [1, с. 183]. Звідси випливає, продовжує свою думку автор, що лікарі та інші медпрацівники, професійні рятувальники не визнаються суб'єктами вказаних зобов'язань у випадках, коли вони рятують, виконуючи свої професійні обов'язки. Якщо ж рятування виявилось лише побічним, випадковим результатом діяльності якоїсь особи, то вказані зобов'язання не виникають. В сенсі наведеного слід підтримати і позицію В. А. Чернат, який наголошує, що позитивний результат «врятування» не є умовою виникнення зобов'язань унаслідок завдання шкоди особі, яка без відповідних повноважень рятувала здоров'я та життя фізичної особи. Це випливає з того, що у ст. 1161 ЦК України йдеться про те, що особа «рятувала» (а не «врятувала») здоров'я та життя фізичної особи [2].

Отже, кваліфікуючими ознаками такого зобов'язання і водночас його особливостями є – реально існуюча загроза життю, здоров'ю фізичної особи чи майну фізичної та юридичної особи та те, що усунення такої загрози не є повноваженнями того, хто рятує. Крім того, як уже було вказано, шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи відшкодовується спеціальним суб'єктом – державою.

Певного значення для з'ясування змісту зобов'язань з відшкодування шкоди завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я чи смертю особи, яка рятувала життя, здоров'я іншої особи без відповідних на те повноважень, має тлумачення термінів, характерних такому виду правовідносин. Одним із яких, є – поняття «реальна загроза». Зауважимо, що чинне законодавство не містить легального закріплення названого терміну, проте оперує ним в ряді нормативно-правових актів.

Чи не вперше поняття «реальна загроза» було згадане в Законі України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ) та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ». Зокрема, ст. 8 названого закону вказується, що у разі виникнення реальної загрози життю особи, єдиним засобом врятування якої є термінове переливання крові допускається переливання крові, перевіреної з використанням тестів для експрес-діагностики [3]. Поняття «реальна загроза» знайшло закріплення і в ст. 13 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», де вказано, що підставами і приводами для вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю або майну [4].

Наступним нормативно-правовим актом, в якому фігурувало поняття «реальна загроза» став Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», яким членам громадських формувань під час виконання своїх обов'язків надавалося право у разі створення реальної загрози життю або здоров'ю громадян вживати заходів до припинення правопорушення та здійснювати перевірку документів (ст. 13) [5].

Поняття «реальна загроза» згадується і в Законі України «Про Національну гвардію України», коли йдеться про застосування вогнепальної зброї: за виключної необхідності право застосування військовослужбовцями Національної гвардії України особисто або у складі підрозділу вогнепальної зброї для усунення реальної загрози життю і безпеці особи, інтересам суспільства і держави під час виконання службових завдань (ст. 18) [6]. До речі, такий дозвіл на вжиття заходів, спрямованих на усунення загрози життю та здоров'ю фізичних осіб, публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення, закріплено і в Законі України «Про Національну поліцію» (ст. 23) [7].

Що стосується зарубіжної практики, то наприклад, в законодавстві США, дефініція «реальна і неминуча загроза» визначається, як фактична та неминуча загроза, що стосується фізичної небезпеки, яка є реальною, виникне протягом найближчого проміжку часу та може призвести до смерті або серйозних тілесних ушкоджень (Електронний кодекс федеральних правил (e-CFR), 24 CFR, § 5) [8].

Отже, реальна загроза життю, здоров'ю фізичної особи розуміється нами, як негативна подія, яка містить небезпеку життю і здоров'ю особи, що зрештою

призводить до фізичних та юридичних наслідків (завдання шкоди та обов'язок її відшкодувати). Ці події можуть мати природне походження (повінь, землетрус, інше стихійне лихо) або викликані неправомірною поведінкою іншої особи (загроза фізичного впливу, загроза нападу чи власне сам напад). З точки зору цивільно-правового регулювання, класифікація діяння як кримінального правопорушення, значення не має, адже мова йде про захист приватної сфери особи, в тому числі шляхом відшкодування завданої шкоди. Однак, для визнання поведінки такою, що містить реальну загрозу, необхідно встановити: серйозність обставин, що викликають загрозу, активність зовнішнього прояву загрози та здійсненість приведення загрози у виконання.

Список використаних джерел:

1. Голубенко І.І. Держава як боржник у зобов'язаннях, які виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Вип. 1 (57). 2023. С. 182-189.
2. Чернат В. А. Зобов'язання, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". Одеса, 2006. 20 с.
3. Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ) та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ. Закон України № 1972-ХІІ від 12.12.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 11. Ст. 152.
4. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів. Закон України № 3781-ХІІ від 23.12.1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.
5. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону. Закон України № 1835-ІІІ від 22.06.2000 р. (в ред. 15.03.2022). *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 40. Ст. 338.
6. Про Національну гвардію України. Закон України № 876-VII від 13.03.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 594.
7. Про Національну поліцію. Закон України № 580-VIII (в ред. 12.04.2026). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.
8. Electronic Code of Federal Regulations (e-CFR): Table Of Contents
URL:
https://www.law.cornell.edu/definitions/index.php?width=840&height=800&iframe=true&def_id=5cd689da1bee15f3647c28d76070a4db&term_occur=1&term_src=Title:24:Subtitle:A:Part:5:Subpart:L:5.2003